

Noelle Aarts, Roel During en Pat van der Jagt (redactie)

TE KOOP

en andere ideeën
over de inrichting
van Nederland

Te Koop en
andere ideeën over de
inrichting van Nederland
**Noelle Aarts, Roel During en Pat
van der Jagt (redactie)** Wageningen

Universiteit en Researchcentrum februari 2006

29

**Bas Spierings en
Henk van Houtum**

**Naar een andere bin-
nenstad: over grenzen,
gangen, bruggen en
'wormholes'**

Bas Spierings Sociale Geografie, Radboud Universiteit Nijmegen

Henk van Houtum Sociale Geografie, Radboud Universiteit Nijmegen

Literatuur Augé, M. (2000). *Non-places: introduction to an anthropology of supermodernity*. Verso, London | Bey, H. (1991). *T.A.Z.: the temporary autonomous zone, ontological anarchy, poetic terrorism*. Autonomedia, Brooklyn | Boelens, L. (2004). *The shadow city: freezones in Brussels and Rotterdam*. Urban Unlimited, Rotterdam | Couprie, S. (2002). *Is een broedplaats wel een vrijplaats? Een onderzoek naar tegencultuur in Amsterdam* (doctoraalscriptie Sociologie). UvA, Amsterdam | Eker, M., Schaap, J. (1998). *Moving towards an increase in differentials*. Eker en Schaap Landschapsarchitectuur, Amsterdam | Eker, M., Schaap, J. (2002). *Stadstuinen Almere Hout*. Eker en Schaap Landschapsarchitectuur, Amsterdam | Fenton, J. (2004). A world where action is the sister of dream: surrealism and anti-capitalism in contemporary Paris. In: *Antipode* 36 (5), pp. 942-962 | Florida, R. (2002). *The rise of the creative class*. Basic Books, New York | Gibson-Graham, J. (2002). *A diverse economy: rethinking economy and economic representation*. www.communityeconomies.org | Hajer, M., Reijndorp, A. (2001). *In search of new public domain*. Nai Uitgevers, Rotterdam | Harvey, D. (2001). *Spaces of capital: towards a critical geography*. Routledge, New York | Houtum, H. van, Ernste, H. (2001). Reimagining spaces of (in)difference: contextualising and reflecting on the bi-national cities debate. In: *GeoJournal* 54, pp. 101-105 | Jessop, B. (2002). Liberalism, neoliberalism and urban governance. In: *Antipode* 34 (2), pp. 452-472 | Klein, N. (1999). *No logo: no space, no choice, no jobs. Taking aim at the brand bullies*. Picador, New York | Manco, T. (2004). *Street logos*. Thames and Hudson, London | Oosterling, H. (2000). *Radicaal middelmatigheid*. Boom, Amsterdam | Poldervaart, S. (2004). Vrijplaatsen door de eeuwen heen. In: *Easy city: interventies in een verscheurde stad*. De Vrije Ruimte, Amsterdam | Ruimtelijk Planbureau (2004). *Tussenland*. NAI Uitgevers, Rotterdam | Sennett, R. (1978). *The fall of public man*. Vintage Books, New York | Soja, E. (1996). *Thirdspace*. Blackwell Publishers, Oxford | Spierings, B. (2003). Making downtown funshopping centres: an urban comic. In: *Material Culture* 35 (2), pp. 1-8 | Spierings, B. (2005). *Cities, consumption and competition: the image of consumerism and the making of city centres*. Forthcoming dissertation | Swyngedouw, E., Moulaert, F., Rodriguez, A. (2002). Neoliberal urbanization in Europe: large-scale urban development projects and the new urban policy. In: *Antipode* 34 (3), pp. 542-577 | Swyngedouw, E. (2004). *Let the people govern, Civil Society, Governmentality and Governance beyond the State*. Alexander Von Humboldtlecture, Radboud Universiteit Nijmegen | Uitermark, J., Rossi, M., Houtum, H. van (2005). Reinventing multiculturalism. In: *International Journal of Urban and Regional Research* (forthcoming) | Visker, R., (2005). *Vreemd gaan en vreemd blijven: filosofie van de multiculturaliteit*. SUN, Amsterdam | Williams, C., Paddock, C. (2003). The meaning of alternative consumption practices. In: *Cities* 20 (5), pp. 311-319

De binnenstad in een spagaat tussen product en protest

| Wie vandaag de dag in een hoofdwinkelstraat van een willekeurige Nederlandse binnenstad loopt kan nauwelijks nog herkennen om welke stad het gaat. Hij of zij zal dan historische kenmerken moeten zien te vinden tussen de overvloed aan aandachttrekkende etalages en reclameborden van winkels. De Nederlandse binnenstad is in toenemende mate onherkenbaar en monofunctioneel gemaakt. Vervulden binnensteden in eerste instantie een publieke functie (Sennet 1978), een plek om samen te komen in de kerk, op het plein of in de raadszaal, en pas in tweede instantie als plek waar de wekelijkse markt werd gehouden, tegenwoordig heeft de marktplaats het vrijwel volledig overgenomen van de andere functies van de binnenstad. De laatste decennia, waarin wereldwijd de vermarkting en commercialisering van de samenleving in versneld tempo zijn doorgebroken (Jessop 2002; Swyngedouw et al. 2002), is de marktplaats-metamorfose van de binnenstad in een hoog tempo vervolmaakt.

In deze neoliberale vermarkting van het centrum van de stad zijn gemeenten belangrijke aanjagers geworden. In de 'ratrace' om de gunst van de mobiele consument wil elke stad een aantrekkelijke en levendige binnenstad met een winkelmilieu waartoe je als consument aangetrokken wordt en waarin je wordt verleid tot het doen van uitgaven (Spierings 2003). De stad wordt geobjectificeerd, het wordt tot een ding gemaakt, een product dat aangeboden wordt aan de consument. Het gevolg is dat de laatste twee decennia veel geïnvesteerd is in een nieuwe consumentvriendelijke en consumptieverhogende vernieuwing en 'make-up' voor de binnenstad. Grote parkeergarages, koopgoten, snuffelmilieus, museumpleinen, terrasjes en evenementen vormen de typische binnenstedelijke ele-

menten van tegenwoordig. De binnensteden zijn een openlucht winkel geworden met straten als verbindingsschakels tussen verschillende merken en thema's. Waar gehoopt en gerekend werd op een divers en uniek aanbod aan winkels en activiteiten in de binnenstad heeft de vrije marktwerking echter precies het omgekeerde effect gehad. Binnensteden in Nederland zijn steeds meer op elkaar gaan lijken. Het kapitalistische systeem heeft geleid tot een geestdodende eenvormigheid omdat steden elkaar achterna lopen in de opmars van de vrije markt. Iedere stad wil iets functioneel en fysiek soortgelijks als de andere stad waarbij de verschillen gering zijn (Van Houtum en Ernste 2001; Spierings 2005). Door overheden en ontwikkelaars wordt namelijk gekozen voor 'zekerheid' en 'voorzichtigheid' bij het ontwerpen en economisch rendabel maken van grootschalige binnenstadsprojecten. Het gevolg is onder andere dat binnensteden worden gedomineerd door dezelfde uniforme uitstraling van dezelfde ketenwinkels die bedrijfszeker zijn en ook hoge huren kunnen opbrengen. De kleine, lokale en unieke winkels zijn naar de marge verdrongen of over de kop gegaan. En niet-rendabele activiteiten zijn zoveel mogelijk uit de binnenstad verdrongen (Augé 2000; Hajer en Reijndorp 2001). Al met al bepalen consumenten samen met zowel de functionele faciliteiten als de fysieke uitstraling van consumentendiensten het eentonige straatbeeld van de moderne binnenstad. Dit impliceert tegelijkertijd dat de winkel en in toenemende mate ook de binnenstad gesloten is voor zij die niet van plan zijn om te kopen en zelfs voor hen die niet doen alsof ze willen winkelen. De binnenstad als een openlucht 'shopping mall' tolereert geen vuil, geen zwervers, geen vreemdeling, geen afwijkend gedrag. De binnenstad is een homogeen en steriel koop-eiland geworden in de publieke ruimte van de stad.

Maar er is ook weerstand en protest tegen dit proces van stedelijke

homogenisering. Zeker sinds de roemruchte 'Battle of Seattle' in 1999, de massale demonstratie tegen de commerciële globalisering in de straten van Seattle waar dat jaar de World Trade Organisation (WTO) vergadering werd gehouden, is er een geleidelijke kentering waarneembaar in het denken over de stad. Deze denkbeelden worden verwoord en verkondigd door alternatieve bewegingen die ageren tegen de louter op consumptie gerichte commerciële binnenstad. Door middel van protestacties en de oprichting van alternatieve doe-het-zelf-en-anders systemen trachten alternatieve stedelijke associaties ruimten in de stad in het algemeen en in de binnenstad in het bijzonder voor zich op te eisen (zie Harvey 2001; Swyngedouw 2004; Uitermark et al. 2005). Protestacties omvatten bijvoorbeeld 'reclaiming the street' acties waarbij straten opgeëist worden voor tijdelijke ludieke en bewustmakende acties. Ook zijn er protestmarsen, niet-winkeldagen, kritische discussies in politieke cafés en worden leegstaande panden gekraakt (Soja 1996; Klein 1999; Fenton 2004; Manco 2004). Uitingen van zelforganisatie zijn onder andere lokale ruil- en handelssystemen gericht op tweedehands goederen en op levensmiddelen die geproduceerd zijn door lokale boeren. Ook bestaan er alternatieve ateliers en informatiewinkels, communes, vrijplaatsen en autonomencentra die een alternatieve levenswijze propageren en bezigen (Bey 1991; Gibson-Graham 2002; Williams en Paddock 2003; Boelens 2004). Daarnaast heeft, met name sinds de publicatie van *The Rise of the Creative Class* door Richard Florida, een aantal Nederlandse steden het initiatief genomen om broedplaatsen te stimuleren en financieel te ondersteunen. Velen zien dit beleidsinitiatief als een gewenste erkenning van de doorgaans latente maar vitale motor voor innovatieprocessen in de stedelijke economie. De kritische tegenbewegingen daarentegen beweren, hoewel zij de aandacht voor marginale groepen waar-

deren, dat beleidsondersteuning van de creatieve klasse slechts meer van hetzelfde is: een neoliberale selectie van kunstenaars en andersdenkenden waarvan wordt verwacht dat zij de lokale economie stimuleren (Couprie 2002; Poldervaart 2004). Alles bij elkaar genomen is de (binnen)stad steeds meer in een spagaat komen te staan. De ‘onvrije commerciëlen’ aan de ene kant en de ‘vrije radicalen’ aan de andere kant. De spagaat begint zich te manifesteren als een stedelijk probleem. Het voorkomt onverwachte ontmoetingen, beperkt de creativiteit en verdeelt het stedelijk leven in toenemende mate in parochiale eenheden. De totaliserende eentonigheid van de commerciële binnenstad enerzijds en de zelfbevlekkende, alternatieve doe-het-zelf systemen anderzijds raken elkaar niet aan. Men leeft in gescheiden werelden en er wordt gepreekt voor eigen parochies. Hoe om te gaan met deze spagaat? Wat te doen?

Gangmakers in de spagaatstad | Allereerst moet de machtsonbalans gecorrigeerd worden. De monotone commerciële stad is veel machtiger en groter dan de alternatieve stad. Dus begin ter ondersteuning en stimulans van alternatieve stedelijkheid met het kiezen van een planningsregime waarbij vrijkomende en ‘lege’ plekken in de binnenstad worden toegewezen aan alternatieve bewegingen en verder vrijgesteld van regelgeving (zie Eker en Schaap 1998 / 2002). Dit soort ‘tussengebieden’ (zie Ruimtelijk Planbureau 2004) speelt een belangrijke rol voor de verrijking van stedelijke ervaringen en emoties. Het biedt tevens weerstand tegen de dominantie van commercieel kapitalisme in de hedendaagse binnenstad. Ten tweede zou wat ons betreft veel nadrukkelijker de ruimtelijkheid van het ‘verbindingstreepje’ van de tegenpolen ‘onvrije commerciëlen’ - ‘vrije radicalen’ betreden en geëxploreerd moeten worden. Interesse, of in termen van de filosoof Henk Oosterling het ‘inter-

esse', het 'tussen-zijn', voor elkander dient gewekt te worden. Maak een zoektocht van dat 'tussen', dat 'inter'. Doorbreek de grenzen van zelf gekozen ijdelheid en onbuigzaamheid. Open de deuren en ramen van de commerciële stad. Ontgrendel ook de geparochialiseerde, gesloten ruimten van alternatieve bewegingen. De volgzame consument burger en de opstandige doe-het-zelf-en-anders burger hebben zich blindgestaard op hun eigen werelden. Open hen de ogen door ze inspiratie te laten putten uit een regelmatige ontmoeting. Laat hen elkaars eilanden betreden en elkaars heiligdommen beproeven. Niet harmonisatie of integratie moet het devies zijn, maar de continue reproductie van een wederzijds verlangen. Daar zijn blijvend twee partijen voor nodig. Twee partijen, twee werelden, die niet gescheiden van elkaar en autonoom leven, maar in een dialectische beweging samen voor een continue dynamiek zorgen. Laat ze elkaar aankijken, laat ze elkaar prikkelen. Stimuleer het vreemd zijn, het vreemd gaan en het vreemd blijven (Visker 2005). Wat nodig is zijn sleutelmakers en gangmakers, lieden die ingangen, toegangen, uitgangen, doorgangen kunnen creëren. Naast stadswachten moeten er stadsopeners ingeschakeld worden die de gescheiden werelden conform middeleeuwse stadslabyrinten en 'wormholes' zoals in de futuristische films *The Matrix Trilogy* en *Being John Malkovich* met elkaar kunnen verbinden. De binnenstad moet 'geopend' worden voor de aanwezigheid van afwezigheid, van dromen, van utopia's en van onvoorspelbaarheid welke allemaal verdrongen, verdrukt en verdreven zijn in het hedendaagse stedelijke leven. Koppel aldus de alternatieve stedelijkheid aan de commerciële façades van de hedendaagse binnenstad vast en laat de alternatieve wind vrijelijk waaien door de commerciële stad. Durf te kiezen voor de ontmoeting van de twee werelden en verwacht het onverwachte. Wat ons betreft mag het vonken van verrassingen in

de binnenstad door ontmoetingen met anderen die ook echt anders zijn. Het stedelijk leven moet niet langer beperkt worden door louter commercialiteit. Ontworstel de binnenstad uit de commerciële houdgreep en heb haar lief. Bevrijd de binnenstad. Open de stad voor passie, begeerte, afschuw, verbazing, spanning, verlangen, en open haar deuren voor vreemdelingen, indringers, sleutelmakers, gangmakers, stadsopeners. Alleen dan kan de afstompende commerciële monotonie van het publieke domein van de binnenstad doorbroken worden en uitgroeien tot een creatieve, pluriforme 'microkosmos' van de maatschappij.